

Majanduslike huvide realiseerimine kriminaalmenetluslike vahenditega

Astrid Asi

Justiitsministeeriumi karistusõiguse ja menetluse talituse juhataja

Teema on tõusetunud eelkõige kriminaal- ja tsiviilmenetluse piiritlemise küsimustest ning kriminaalmenetluse raames tsiviilõiguslike kahjunõuete menetlemisest.

Prokuratuur ja uurimisasutused puutuvad sageli kokku kuriteokaebustega, mille pinnalt ei ole võimalik sedastada kuriteo tunnuseid ning kriminaalmenetlus jäetakse alustamata. Sealjuures on väidetavate majanduskuritegude ja ka muul viisil majanduslikke suhteid puudutavate kuritegude nagu nt kelmus ja omastamine puhul pahatilti tegemist ainuüksi tsiviilõiguslike vaidlustega.

Põhjuseid, miks taolisi kuriteoteateid esitatakse, kumab kaebustest läbi mitmeid:

- Üks enamlevinumatest on soov vältida tsiviilkohtusse pöördumist ning sellega kaasnevate kulutuste kandmist. Teatavasti kriminaalmenetluses ei pea tsiviilhagi esitamisel riigilõivu tasuma;
- Samuti soov koguda kriminaalmenetluslike vahenditega tõendeid, mida tsiviilmenetluses hankida oleks keerukas või võimatu;
- Esinenud on ka juhtumeid, kus kaebaja otsesõnu märgib, et pöörduks küll tsiviilkohtusse, kuid sealne menetlus võib kesta aastaid ning kriminaalmenetluses loodetakse tulemus kiiremini saavutada. Kas see lootus ka põhjendatud on, on omaette küsimus.

Lisaks nimetatud põhjuste grupele on sagedased kuriteoteadete esitajad tülli pööranud äripartnerid/endised töötajad ja tööandjad/korterühistu liikmed/abikaasad, kes soovivad kriminaalmenetluse abil lahendada teise poole väidetavatest rikkumistest tekkinud kahjunõuded ning sealjuures tuua kaasa ka karistusõiguslik vastutus. Ei ole harvad juhtumid, kus kuriteoteade on sealjuures ajendatud tahtest ruineerida või võimatuks teha edasist majandustegevust/töötamist mingil ametikohal vms. Sii gruppi lisanduvad ka avaldused, mille ajendiks konkurentide tegevuse häirimine või nende kõrvaldamine turult.

Selle grupi puhul tuleb muidugi rõhutada, et sageli on karistus- ja tsiviilõigusliku vastutuse piir üsna hägune, põhjustades hulgaliselt vaidlusi. Samuti ei saa unustada, et paljudel juhtudel esinevadki kriminaal- ja tsiviilvastutus paralleelselt, mistõttu on eelkõige teises grupis esile toodud kuriteoteadete puhul kriminaalmenetluse alustamine sageli põhjendatud.

Kui esimese grupis toodud ajenditel esitatud kuriteoteadete esitamise vajalikkuses võib sügavalt kahelda, siis nõ piiripealsete juhtumite puhul ei ole põhjendatud väita, et taoliste kuriteoteadete esitamist tuleks vähendada vms. Vaidlused on paratamatud ning nende lahendamiseks ju õigusakte koostataksegi.

Küsimus on tänaseks tõusetunud aga selles, kuidas peaks toimuma majanduslikke suhteid puudutavate kuritegudega (ja ka teiste kuritegudega) kaasnevate kahjunõuete menetlemine.

Võimalike lahendusi on mitmeid:

1. Jätta kõik tsiviilõiguslikud nõuded lahendada tsiviilkohtule tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.
2. Minna sama teed Inglismaaga ning sätestada, et kannatanu ei oma kriminaalmenetluses muud kui tunnistaja rolli ning ei pea ega ka saa teha midagi oma kahjunõude hüvitamiseks. Kogu tõendamiskoormis on uurimisasutusel ja prokuratuuril ning kriminaalasja lahendaval kohtul on kohustus otsustada, kas mõista välja ka kuriteoga tekitatud kahju eest hüvitis või mitte.
3. Leida kes tee ja anda kannatanule võimalus osaleda aktiivselt kriminaalmenetluses ning esitada kriminaalmenetluse raames oma kahjunõue süüdistatava vastu.

Kõige tõenäolisem lahendus on viimane. Sellega kaasneb aga suur analüüsimist vajavate küsimuste ring. Mõned näited:

- Kes peaks kriminaalmenetluses tegelema kahjunõuete formuleerimisega ja esitamisega – kas prokurör või kannatanu ise?
 - Kui kannatanu ise, siis kas tuleks kannatanule tagada võimalus tasuta õigusabile?
 - Kas kahjunõuete esitamisel ja läbivaatamisel tuleks lähtuda tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud normidest või kehtestada kriminaalmenetluse seadustikus eraldiseisev regulatsioon?
 - Kas kriminaalmenetluse raames võiks lisaks tsiviilõiguslikele nõuetele vaadata läbi ka avalikõiguslikke nõudeid?
 - Kas regulatsioon peaks olema ühtne, või tuleks teha erisusi sõltuvalt kahju liigist, kahju summast, kannatanu isikust või kuriteo liigist?
 - Millised peaksid olema tsiviilhagi tagamise vahendid?
 - Jne.

Just need samad probleemide ringid on täna Justiitsministeeriumis analüüsimisel, mistõttu on minu ettekande eesmärgiks eelkõige vastavasisulise diskussiooni tekitamine.